

Т. П. Гажа

**Драматичний і комічний дискурси
в повісті-шоу Володимира Дрозда
«Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок»**

Літературна мемуаристика – важливий складник будь-якого національного літературного процесу, скарбниця пам'яті, ретроспективного автентичного знання про епоху, постаті, події та явища.

На початку 1990-х рр. до літературної мемуаристики звернулися й шістдесятники, на що було кілька причин. З-поміж найважливіших із них слід назвати усвідомлення ними своєї історичної місії, прагнення показати її сучасникам і осмислити для самих себе. Друга причина – це можливість розповісти в позацензурній ситуації історичну правду про період становлення шістдесятництва. Була й третя причина – сумна й трагічна: шістдесятники на цей час уже мали перші втрати: пішли з життя Г. Тютюнник, В. Близнець, В. Стус, перебував при смерті І. Світличний. Усе це разом узятє спонукало до мемуарної творчості В. Дрозда.

Побіжно стосовно «Музею живого письменника...» висловились С. Андрусів [1], О. Галич [2], Л. Яшина [4].

В. Дрозд обрав для спогадів несподіваний жанр повісті-шоу, оскільки 50 років – вік недостатній, щоб мати підстави писати мемуари у традиційний спосіб. Шоу – це, як відомо, вистава розважально-естрадного жанру. У вигляді моделювання такої вистави й розгортає письменник свою автобіографічну повість. Чому шоу? «Бо стає своєрідним ШОУ – естрадною розважальною програмою – усе наше життя. (...) Ось і я виходжу на літературну сцену з власною клоунадою і блазнюю, оголюючи душу, – ринок є ринок, а, окрім душі, я більше нічого не маю на продаж» [3:14].

Для поліпшення свого майнового становища в ринкових умовах, коли виявилось, що українська книжка нікому не потрібна, а діяльність українських видавництв паралізована відсутністю паперу й грошей, В. Дрозд вирішив заснувати музей живого письменника, у якому виставити самого себе як експонат. Цей літературний прийом зумовив виклад власної біографії і перетворення повісті на літературні мемуари.

Твір побудовано на контрастному зіткненні двох емоційних стихій: комедійно-балаганної, навіть дещо блюзнірської, розташованої в просторі сучасності, і драматично-

шемливої, навіть трагедійної, розташованої в просторі історичному.

Об'єднавчим центром художнього цілого є образ автора, наділений широким спектром емоційних відношень до дійсності. Усе ж домінантою естетичного пафосу в «Музеї живого письменника» є іронічність, яка часто в мемуарних творах визначає авторське ставлення до зображуваних подій. Іронічність формується як наслідок часової дистанції між сучасною і давньою позицією автора, його здатністю в світлі комічного сприймати свої колишні вчинки, думки, ідеали. Своєрідність же повісті-шоу В. Дрозда полягає в тому, що не лише минуле з сучасної перспективи іронічно висвітлюється, але й сучасність дає ще більше підстав для глузування над самим собою і своєю епохою.

Анекдотична ситуація лежить в основі виникнення задуму твору. Письменник, який тільки-но, завершивши працю над великим романом, пообіцяв собі й колегам не братися за перо, зрікається свого слова, ставши свідком кумедної поведінки І. Драча. Сміхова стихія опанувала ним, пробудила до творчості.

В. Дрозд неодноразово вдається до карнавалізації дійсності, гри зі словом і з ситуаціями. Прикладом гри зі словом можуть бути створені ним комічні неологізми: для музею потрібен екскурсивод, і ним має бути *дроздознавець*, а ще краще – *дроздознавка*. Прикладом гри з ситуаціями є обговорення в імпровізованій науково-методичній раді умов фотографування відвідувачів музею з «найталановитішим в усьому Халеп'ї прозаїком». До участі в комічному дійстві залучаються відомі особистості: Микола Жулинський, Віра Сулима, Анатолій Макаров, – які одночасно є кумами В. Дрозда. Розглядаються пропозиції створення художньо-монументальної композиції, яка «підкреслить високу духовність одного з найталановитіших сучасних прозаїків» [3:60]. Насправді ж письменник відверто збиткується над своїм становищем у суспільстві, де здевальвовано слово й занепадають моральні цінності.

Блазеньським гумором наповнено розділ «Моя довга дорога в ринок», який дав підстави для другого заголовка повісті. Предметом цього розділу є різноманітні намагання пись-

менника розбагатіти поза творчим процесом і знову ж таки використати отриманий прибуток для забезпечення творчості. Усі ці ситуації доводять, зрештою, одне: митець беззахисний перед натиском світу меркантильності, побутової невлаштованості. У всьому, що стосується фізичної праці, підприємництва, його чекає поразка. Зате він майстер слова і цим цінний для суспільства. Але саме духовні вартості не шануються в сучасному українському пострадянському просторі, де усталюються закони первісного капіталістичного нагромадження.

За цим комічним аспектом повісті, за її безжурним сміхом ховається глибокий зміст. Письменник не просто застерігає від духовної прірви, але й порушує важливу проблему історичної пам'яті. Суспільство вшановує особу після смерті, і лише тоді починається її визнання: спорудження пам'ятників, видання творів, відкриття музеїв. Але чи не заслуговує людина ще за життя, аби були пошановані її праця й сказані добрі слова про її діяльність? На тлі цієї філософської проблеми особливо драматично звучить власне мемуарна частина повісті. Фарсові прийоми загострили сприйняття долі митця на тлі історії його покоління. Ця доля справді переконує не просто в тому, що кожна людина – самодостатня цінність, а в тому, що літературний шлях В. Дрозда – то безкінечна боротьба з тоталітарною системою, а системи з ним. Незважаючи на те, що він своє життя провів за письмовим столом, а не на трибунах мітингів, його внесок у здобуття Україною незалежності безсумнівний і значний. Його твори, написані ще в 1960-х роках, приходили до читача через чверть століття, формуючи ту нову спільноту, яка відмовилася від рабського існування.

Аналізуючи повість-шоу В. Дрозда, ми переконалися, що переважна більшість його творів має автобіографічне підґрунтя. Це стосується не тільки картин дитинства письменника Ярослава Петруні з роману «Спектакль», які можна дослівно переписувати в автобіографічну повість, але й багатьох інших творів. Так, наприклад, у романі «Вовкулака» («Самотній вовк») він створив «чи не єдиний світлий образ – Льолі» [3:15], на честь дружини Івана Світличного – Леоніди. А спогад про вечір у квартирі Світличних, що запам'ятався йому своїм гармонійним спілкуванням у колі однодумців, він «подарував» у середині 1970-х українській революціонерці Софії Богомолець.

Таким чином, В. Дрозд залучає автобіографічний елемент (автопсихологізм) у свою

творчість, надає великого значення особистому досвіду в процесі написання багатьох романів. В. Дрозд був щільно прив'язаний до автобіографії внутрішньої й навіть зовнішньої: наділяв своїх героїв власними поглядами й роздумами, часто ставив їх у ситуації, пов'язані з епізодами власного життя, указав нам на мемуарні сторінки своїх зовсім не мемуарних творів, сподіваючись, що вони досягнуть мнемонічної мети – відтворити його особистість й образ епохи.

В історичній частині «Музею...» можна виділити три мнемонічні мотиви: школа, журналістика, армія. Саме так структуруючи життєвий матеріал, письменник мав намір вичерпно охопити становлення особистості в контексті епохи. Сюжет, запропонований самим життям, організований автором у струнке повісткування про власну долю.

Школа була спрямована на виховання радянського патріота. Вона запліднювала свідомість молодого людини думкою про безмежні можливості, які нібито надавала радянська влада кожному громадянину країни Рад, лише треба увібрати в свій внутрішній світ ідеали й настанови комуністичної партії. А пануючий довкола голод, тяжка фізична праця батьків посилювали в дітях прагнення вирватися будь-що з колгоспного рабства. В. Дрозд не приховав, що був дитиною свого часу, поділяв ідеали, силоміць запроваджувані в масову свідомість. Розпочата на шкільній лаві поетична творчість розглядалася ним лише як шлях до подолання життєвих обставин, зайняти вище, ніж у батька-колгоспника, становище в суспільстві. Інше (не ужитково-прагматичне) призначення літератури, пов'язане з осягненням змісту дійсності, національно-духовного самоствердження народу, виявилось неприступним поетові-початківцеві.

Журналістика була другим етапом становлення В. Дрозда. Молодий співець комуністичної партії досягнув бажаного: звернув на себе увагу працівників відділу преси обкому і дістав після закінчення школи роботу в районній газеті. Вона потребувала вірогідності, сумлінного виконання службової функції преси, безпосереднього обслуговування районного начальства. Характеризуючи свій моральний стан у ті роки, В. Дрозд утворив ще один іронічний неологізм, назвавши себе «юним галіфетчиком» [3:87]. Галіфе сприймалося як символ ситості, життєвого успіху, благополуччя, а журналістика розглядалася як шлях до галіфе.

Обласна комсомольська газета, куди В. Дрозд перейшов з районної, давала для

цього ще більші можливості. І він ними щедро користувався, діставши прізвисько «Меч Мухи» за прізвищем першого секретаря обкому комсомолу, який використовував його у тих випадках, коли треба було дати прочухана районному начальству. Але поступове нагромадження в чесній душі письменника життєвого досвіду, проростання паростків із міцного морального коріння народу зумовили майже стихійний протест проти самодурства керівників. Новий рівень свідомості В. Дрозд виявив у так званому «деле о бороде». Опублікування фейлетону про лідера комсомолу області в «Комсомольской правде» відразу поставило автора поза усталеними відносинами в його оточенні. «Уже я був не в зграї...» [3:97], – підсумував цей епізод В. Дрозд. Проте позбавлення ролі провідного придворного журналіста не викликало бажання проситися назад. Прощання з психологією галіфетчика було сприйняте ним як довго очікуване здобуття свободи.

Крізь свою біографію письменник показав шляхи покоління шістдесятників, знаходячи в одиничному прикладі, документальній розповіді підстави для вагомих узагальнень. «У моїй душі, – пояснив він, – увімкнувся механізм, з тих механізмів, які в кінцевому результаті і вирішили історичну долю нашого покоління, поряткувавши його для майбутнього. Так чи інакше, рано чи пізно, а цей механізм вмикався в кожного з так званих шістдесятників. Механізм протесту супроти самодурства чиновницького засилля. З часом він переріс, ще гаразд самими нами не осмислений, у протест супроти тоталітарної Системи» [3:96].

Розмірковуючи над долею свого покоління, прагнучи досягнути з позицій сьогодення засади формування шістдесятництва, В. Дрозд вбачає їх у потягові до соціальної справедливості і висловлює чимало цінних спостережень щодо себе і свого часу. Він чітко уявляє собі розподіл світу, у якому існують «ми» і «вони». «Ми», до яких автор зараховує і себе, – це смішні Дон Кіхоти соціалістичної ідеї. «Ось чи не найбільша трагедія мого покоління: ми були щирі у своїх мріях про суспільство соціальної справедливості, а в наші мрії вони не вірили. Ми були дурненькими ягнятами в отарі, у якій порядкували вовки» [3:66. Курсив В. Дрозда. – *Т.Г.*]. «Я – за переконанням – комуніст, – характеризує себе В. Дрозд, – не в політичному, а у високому, християнському, гуманістичному значенні цього слова, досить-таки забагнушеного політичними реаліями останніх десятиліть» [3:67].

Такими романтиками, на думку В. Дрозда, було все покоління шістдесятників. Поступово відбувалося їх прозрівання, і долався тернистий шлях до зрілості.

Світоглядне прозріння позначилося й на творчості: перед молодим письменником відкрилася самостійна (не службова) функція художнього слова, передусім його здатність до правдивого відтворення дійсності. Він з легкістю покинув поезію, яка, на його думку, спонукала до умовності, творення ходульних образів, і перейшов до прози. Його багатий життєвий досвід журналіста був справжньою скарбницею сюжетів і ситуацій, які він використав для художньої творчості. Перші оповідання й повісті були відразу надруковані в журналі «Дніпро», а їх автор на підставі журнальних публікацій прийнятий до Спілки письменників України. Проте помітили його не лише доброзичливці, але й сторожі існуючої тоталітарної системи. Реалізм його творів, ідейна їх спрямованість на засудження пристосуванства, кар'єризму як провідних ознак тодішнього суспільства, утвердження здорової народної моралі героя, що живе у злагоді із совістю, але саме через це опиняється на маргіналіях суспільного життя, – усе це викликало незадоволення ортодоксальної критики.

Із шістдесятниками розгорнулася боротьба тоталітарної держави. Проти трьох найталановитіших молодих прозаїків (В. Шевчука, В. Дрозда і Є. Гуцала) влада вперше застосувала новий метод ізоляції: призов до армії. В. Дрозд розповів у повісті, що провів у війську три роки і був вилучений із літературного процесу. В «армійській» частині автобіографічної повісті автор щедро використав документи того часу: щоденник дружини І. Жиленко та їх листування. З тієї «служби» в армії вирости роман «Катастрофа», повість «Молохви», низка оповідань. Після навчального курсу молодого бійця В. Дрозд знову повернувся служити в Україну, у свій рідний Чернігів.

Завершив В. Дрозд автобіографічну повість на початку ідеологічної зими, останні епізоди твору якраз і свідчили про прихід застою. Розпочався новий етап життя, який вимагав уже іншого жанру для його висвітлення. Так «Музей живого письменника...» і залишився в межах розповіді про школу, журналістську юність та армійську службу автора й головного героя в одній особі. Водночас мемуарист свідомий особливого значення своєї повісті, яка індивідуальну долю піднесла до типізації. «Історія ЖИВОЇ душі письменника»

менника, – підкреслив В. Дрозд, – це і є чи не найправдивіша історія часу, в якому він живе. Бо саме в письменницькій душі акумулюються всі плюси і мінуси епохи» [3:87. – Виділено автором. – *Т.Г.*].

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що В. Дрозд створив оригінальний новаторський твір літературної мемуаристики – автобіог-

рафічну повість у жанрі шоу, яка виразно висвітлювала два часові плани: сучасність і минуле, була зорієнтована на щедre використання анекдотичних сцен і ситуацій, контрастно подавала на цьому тлі драматичні сторінки біографії митця, який завжди пояснював мотиви власних учинків, не уникав осуду своєї колишньої позиції.

Література

1. *Андрусів С.* Володимир Дрозд // Історія української літератури ХХ ст. – Кн. 2. – К., 1998.
2. *Галич О.* Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: Моногр. – Луганськ: Знання, 2001. 3. *Дрозд В.* Музей

живого письменника, або Моя довга дорога в ринок: Повість-шоу. – К., 1994. 4. *Яшина Л.* Проза Володимира Дрозда: Міфопоетичний дискурс. – Дніпропетровськ, 2003.

АННОТАЦІЯ

В статье рассматриваются особенности поэтики повести-шоу В. Дрозда «Музей живого писателя, или Моя долгая дорога в рынок». Акцент сделан на драматическом и комическом началах.

SUMMARY

The article studies poetic peculiarities of the narrative show “The Museum of the Living Poet or My Long Way to The Market” by V. Drozd with emphasis on dramatic and comic sources.